

חומי חלב בגדר האיסור

תקציר

(א) ישנם כמה חומים היוצאים מן החלב האסורים באיסור חלב.

(ב) לדעת רוב הראשונים איסור החומים אינו אלא מדרבנן. והרמב”ם הביא שני צדדים אם הוא דאורייתא או דרבנן, ולא הכריע בה.

(ג) טעם האיסור לא התפרש בדברי רוב הראשונים.

(ד) אם האיסור מדרבנן לכאורה הסיבה פשוטה, שבאו חז”ל להרחיק את האדם מעיקר החלב, ואם יאכלו החומים יבוא להכשל בעצמו של חלב.

(ה) אמנם כאשר נבחן את החומים שנאסרו נמצא כי יש בהם חומים הרחוקים מאוד מהחלב. ושוב תימה לא רק על איסור תורה מ”ט, אלא אף על גזירת חז”ל.

(ו) וברב יהודאי גאון, והיראים והלבוש כתבו שסיבת האיסור מפני שחומי החלב יונקים וגדלים מן החלב.

(ז) והיה מי שפירש כוונתם שחתיכה הניזונת מחלב מקבלת דין חלב מדאורייתא או מדרבנן.

(ח) אך זה נראה תימה. חדא הרי בהמה כולה יונקת וגדלה מהחלב בזמני מחסור.

(ט) ותו דין הוא שגם בהמה המתפטמת מן האיסור אינה נאסרת אם אוכלת גם דבר היתר.

(י) ובאוכלת איסור אכילה המותר בהנאה עיקר ההלכה שאפילו בנתפטמה כל ימיה רק מהאיסור אינה אסורה.

(יא) והפלא היותר גדול על כי חומים אלו משמשים 'להוליך' את המאכל, ואין הם דבר 'האוכל' אלא 'צינור' להעברת המאכל.

(יב) לכך נבין כי האיסור הוא 'החיבור' שהמחובר לחלב כחלב, והוא משי”כ הראשונים בכמה חלבים, שאיסורם מחמת החיבור לעיקר החלב.

(יג) אלא שכאמור חומים אלו רחוקים ומופלגים מהחלב, ובמה הם מחוברים לחלב יותר מלבשר. ולזה נאמרו דברי המפרשים שבחומים לו יניקתם מהחלב קובעתם כזרועות החלב, והם דומים ליד החלב המשמשו להעניק כוחו, ולכך חיבורו אלים הן כסיבת גזירה דרבנן, ואפילו כסיבה לאיסור תורה.

איסור החומין מדרבנן ומדאורייתא

(א) אמרו בגמ' (צ”ב ע”ב) אמר רב ששת חוטין שבחלב אסורין ואין חייבין עליהן, שבכוליא אסורין ואין חייבין עליהן. ובהמשך הגמ' (צ”ג ע”א) אמר אביי ואיתימא רב יהודה חמשה חוטי הור, תלתא משום תרבא, ותרין משום דמא. דטחלא דכפלי ודכוליא אתא משום תרבא.

ורבים מהראשונים הזכירו שחומים אלו אינם אסורים אלא מדרבנן, וכמש”כ רש”י (צ”ב ע”ב ד’ה אסורין) ותוס’ (צ”ג ע”א ד”ה בעי), ורבים מהם גם הוסיפו שאם מן התורה מפורש בה למעט שאין בהם איסור, וזאת או ממה שאמרו בתורה 'חלב' ויש למעט חלב - ולא חוטין, או ממה שאמרו 'על' ויש למעט על - ולא 'תוך', דחוטין אלו מונחים 'בתוך'.

אמנם הרמב”ם הביא בה שתי שיטות ולא הכריע, דכתב (פ”ז ממא”ס ה”ז) ”יראה לי שכל אלו החוטין והקרומות איסורן מדברי סופרים, ואם תאמר שהן אסורין מן התורה בכלל כל חלב וכל דם, אין לוקין עליהן אלא מכת מרדות, ויהיו כחצי שיעור שהוא אסור מן התורה ואין לוקין עליו”.

נמצאנו למדים כי איסור החוטין מוחלט הוא, אלא שעמדו בנידון האם הוא איסור תורה או איסור דרבנן. אך אע”פ

שאיסורם ברור, רוב הראשונים והאחרונים לא הודיעונו טעם, לא אם הוא איסור דרבנן מ"ט גזרו בו, ולא אם הוא איסור תורה מנא ידעינן לה.

והנה אם הוא איסור דרבנן לכאורה יסודו פשוט ככל איסורי רבנן הבאים לעשות משמרת למשמרתי, שבאים להרחיק את האדם משכנות לאיסור ומן הדומה לאיסור, לגדור גדר מחשש פרצה, וכיון שחוטאים אלו סמוכים לחלב יש לו לאדם להרחיק גם מהם שלא יבא להכשל בעצמו של חלב.

אך כאשר נבא לבחון מה הם אותם חוטאים, הסמוכים הם אם רחוקים, נמצא כי רחוק הדבר לפרש כן. דהנה הבאנו מדברי הגמרא שאחד מהחוטאים האסורים הוא 'חוטי דכפלי', ומקומם של אותם החוטאים מתפרש בדברי הגמ' והראשונים לעיל מינה, דאמר רב יהודה חוטין שבעוקץ אסורין. חמשה חוטי אית ביה בכפלא, תלתא מימינא ותרתי משמאלא. ופירש רש"י שחוטי עוקץ זה הם חוטי דכפלי דלהלן האסורים משום חלב.

וכבר הביאו שם תוס' מפירוש רש"י דחוטין אלו נתונים בחיבור ראשי הצלעות. ובמרדכי (תר"ס) הביא את דברי היראים (מ"ז) שהרביב בכך יותר וז"ל "יש מפרשים עוקץ אנק"א בלע"ז. ואיני בקי באותן חוטין, כי לא ידעתי חוטי חלב באותו מקום - לבד חוטי דכפלי הנמשכים עד תחת המתניים. ואני שמעתי ונראה לי עוקץ - זנב, כדתניא ניטל עוקצו, הלכך צריך להסיר חוטי הזנב".

והנה חוטאים אלו מתרחקים ונמשכים הרבה, ואינם סמוכים לחלב, ואע"פ שבתחילתם מחוברים הם לחלב, מ"מ ניתן עליהם איסור לכל אורכם גם אחר שהפליגו הרבה מן החלב ונבלעו בבשר. ומעתה לא מבעיא דבדאורייתא תימה היא על מה האיסור עומד, והרי זה אינו חלב, וגם חיבורו לחלב כבר הסתלק אחר שמחובר הוא הרבה להרבה בשר. אלא אף בדרבנן היא תימה, מה באו להרחיק וממה באו לשמור משמרת כאשר גזרו על חוטאים מופלגים אלו, דכאשר הם רחוקים ומופרשים מהחלב, ואינם דומים לו, איזה חשש תקלה ומכשול יש בהם שצריכים לפרוש ממנו.

'היניקה' כסיבה לאיסור חלב

ב) ומצאנו מטבע ליסוד זה בשלשה מקומות. בהלכות פסוקות לרב יהודאי גאון (ונדפס בקובץ שיטות קמאי חולין צ"ג ע"א, עמוד אלף תתקס"ה), וביראים (מ"ז) והובא במרדכי (הנ"ל), ובלבוש (ס"ד י"ג). דפירשו שטעם האיסור הוא מחמת שחוטי העוקץ 'גדלים ויונקים' מחלב הכליות.

והנה אם נשתדל לפרש את הכתוב פשוטו כמשמעו יעלה בזה חידוש מחודש שלא נמצא כמותו, דיש בפנינו חפצא שאינו חלב ואינו תבנית חלב ואינו מחובר לחלב, ומ"מ הוא אסור מפני שהוא 'גדל מאכילת' חלב.

והיא תימה שהרי כשם שהחוטין הללו יונקים וגדלים מן החלב, כך כל הבהמה עצמה גם גדלה מן החלב, דעל פי חכמי מדע החלב משמש את הבהמה בתרתי, משמר הוא את מה שתחתיו ממכה ופגיעה, וגם ממנו תתפרנס הבהמה בעת מחסור במזון. וא"כ כשם שהחוטאים עצמם גדלים מהחלב כל הבהמה גם גדלה מן החלב, ומה נשתנו אלו לאיסורא.

ותו תימה מה בכך שחוטין אלו גדלים מן החלב, והרי כלפי זה נאמרה ההלכה של בהמה שהתפטמה כל ימיה מן האיסור, שעמדו בה בגמ' תמורה ל"א ע"א ובע"ז מ"ז ע"א, ובשו"ע יו"ד ס' א' ובנו"כ, והרביב במרחשת ח"א ה'. ובמקום שגידולה מורכב מאיסור והיתר הדין יותר רווח להיתר, ואף בהתפטמה כל ימיה מאיסור אכילה המותר בהנאה עיקר שיטת ההלכה להתיר. וכיצד נפרש כאן מידה חדשה לאסור מחמת גידול החפצא על ידי אכילת איסור.

והפלא היותר גדול הוא שעל פי הנזכר מחכמי מדע חוטאים אלו 'מוליכים' את המאכל, דהיינו שעיקר תכליתם זה להוביל את המזון מהחלב למקומות הנצרכים בגוף, ולא שהם עצמם הניזונים מינה, דמזון החוטאים מועט הוא - אם יש בהם בכלל דבר הניזון, וכאשר חוטאים אלו אינם אלא 'צינורות' השפע לפרנסת הגוף מהחלב, כיצד נפרש שמעבר זה הוא עצמו גורם איסור

בגזירת חז”ל, וק”ו תימה לומר כן כסברת איסור תורה.

היניקה סיבת ’לחיבור’

ג) על כן ודאי דעת לנבון להשכיל דמידת האיסור הן אם זה דין תורה הן אם זו גזירה, זה מחמת ’החיבור’, דמשפט הוא בחלב שכל המחובר לחלב כחלב, וכמו שהורו הראשונים בכמה הלכות, כגון מה שביאר רש”י באיסור חלב הטחול (צ”ג ע”א ד”ה חות ביה. וכן בד”ה אמאי. ובהערות שבדפו”ח שם בהוספה מכת”י) דאע”פ שאינו נזכר בתורה, מ”מ אסור הוא מחמת היותו ’מחובר’ לחלב האסור. ובמרדכי (תרכ”ג) הוסיף בחידוד הדברים. ובדומה לה כתב רש”י בחלב שעל הדקין (מ”ט ע”ב ד”ה חלב שעל הדקין) וכן בחלב שעל המסס ובית הכוסות (צ”ג ע”א ד”ה המסס), שגם הם נאסרים לא מחמת תבנית עצמם אלא מחמת שהם מחוברים לחלב האסור. ועל דרך זה נבין שגם איסור החוטים עולה ממשפט זה מחמת שהם ’מחוברים’ לחלב, והמחובר לחלב חלב הוא גם כאשר הרחיקה דרכו והאריכו זרועותיו.

ומידת היניקה הנזכרת באה לפרש מדוע דוקא חוטים אלו מוגדרים ’מחוברים’ לחלב, והרי חוטים הרבה מצאנו שיש להם מעבר בתוך החלב, ומאידך גיסא גם חוטי חלב אלו מחוברים גם לבשר, ומדוע הכרענו בדין תורה או בגזירת חז”ל להתייחס דוקא לחוטים אלו כזרועות החלב שתתקיים בהם הגדרת ’מחובר לחלב’ לכל אורכם בשיעור האוסר דבר תורה או בשיעור המספיק לגזירה.

בזה נאמרה המידה של היניקה כמו שפירש ג”א שהיא הנקודה המשמשת כעילה לראות דוקא חוטים אלו לכל אורכם כמחוברים לחלב וכהמשך החלב, מפני שהם נתפסים כמשרתי החלב להענקת מזונו ולפיזור כוחו, והרי הם כידות האוכלים הבאים כאן כמשמשי החלב, על כן יורדים הם למשפט החלב.